

Ірина Кривошея
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

Повсякдення козацької старшини на рубежі XVII–XVIII ст.: історія двох сотників

Предметом історії повсякдення, з погляду історії, є сфера людської буденності в її історико-культурних, політичних, етнічних, соціальних, конфесійних та інших контекстах¹. Такі широкі можливості в дослідженні повсякденності породили багато підходів (передусім, це послідовники Ф. Броделя й мікроісторики). Їх об'єднує, хоча й на різних рівнях (макроісторичному та мікроісторичному) вивчення символіки повсякденного життя, а також міждисциплінарність. А ще твердження, що людина минулого не схожа на людину сьогодення. У світовій науці продовжують співіснувати різні підходи в розумінні історії повсякденності: і як реконструкція ментального макроконтексту подієвої історії, і як реалізації прийомів мікроісторичного аналізу².

Повсякденне життя українців як напрям історичних досліджень стає з кожним роком все популярнішим серед істориків і не лише серед них. Доба українського козацтва, попри складність роботи з документами, теж не залишається поза увагою вчених. Про це свідчить шерг публікацій дослідників, покликаний заповнити лакуну в знаннях українців про повсякдення, наприклад, козацької старшини³.

У центрі уваги історика повсякденності перебуває не просто побут, а життєві проблеми і їх осмислення тими, хто існував до нас. Джерельна база, хоч й обмежена, уможливорює таке дослідження стосовно козацької старшини в другій половині XVII – XVIII ст. Реконструкція образу світу козацької старшини здійснюється, крім історичних, методами соціології,

---

¹ І. Ворончук, *Актові книги гродських і земських судів як джерело до історії українського повсякдення ранньомодерної доби*, Українське повсякдення ранньомодерної доби, Збірник документів, випуск І. Волинь XVI ст., Київ 2014, с. 7; Н. Пушкарьова, *«История повседневности» как направление исторических исследований* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.perspektivy.info/book/istorija_povsednevnosti.

² Ф. Бродель, *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII ст. Т.І. Структури повсякденності: можливе і неможливе*, Київ 1995, 543 с.; Н. Пушкарьова *«История повседневности» как направление исторических ...*

³ О.І. Левицький, *По судах Гетьманщини: Нариси народного життя Гетьманщини другої половини XVII ст.* Київ 1930; Л. Буряк, *Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу*, «Соціум. Альманах соціальної історії», Вип. 2, 2003, с. 197–206; О. Дзюба, *Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини)*, Київ 2012, 347 с.; О.А. Удод, *Історія повсякденності: проблеми методології та джерелознавства*, «Історія в школах України», Київ 2005, № 4, с. 40–45; К. Діса, *Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII–XVIII століть*, Київ 2008, 302 с.; В. Горобець, *Влада та соціум Гетьманату: дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України: монографія*, Київ, Інститут історії України, 2009, 271 с.; О. Коляструк, *Апология історії повсякденності*, «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського», 2010, Вип. 17, с. 46–55; І. Сердюк, *Повторні шлюби в Гетьманщині у другій половині XVIII ст. (за даними метричної книги Христорождественської церкви містечка Яреськи Миргородського полку)* «Краєзнавство», № 3, 2010, с. 48–55; І. Сердюк, *Полкових городів обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.*, Полтава 2011, 304 с., М. Яременко, *Насолоди освічених в Україні XVIII століття (про культуру вживання церковною елітою чаю, кави та вина)*, «Київська академія», 2012, Вип. 10, с. 117 – 184; Ю. Волошин, *Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст.*, Київ 2016, 356 с., Т. Таїрова-Яковлева, *Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини*, Київ 2017, 182 с.

етнології та психології. Завданням є не стільки відтворення буденного життя старшини, скільки розуміння того, як старшина ставилася до свого побуту, оточення, усього, що відбувалося навколо. Історика повсякдення, не в останню чергу, цікавить й емоційна реакція акторів.

Вивчення повсякдення козацької старшини на межі XVII – XVIII ст. наштовхується на зрозумілі труднощі: невелика кількість і відчутно гірша якість джерел, порівняно з пізнішими історичними періодами. Насамперед, незначне число еґо-документів, що дозволяють історикам зазирнути в щоденність, зрозуміти реакцію конкретної людини на ті чи інші події та обставини її життя.

Спробуємо подивитися на повсякденне життя козацької старшини на переломі століть, користаючись інформацією про двох козацьких сотників – козелецького Лук'яна Бутка та пирятинського Леонтія Кичкаровського.

До актових міських книг потрапляло чимало документів, що за інформативністю наближаються до еґо-документів. Дві справи за участі сотника козелецького «уроженого пана» Лук'яна Івановича Бутка, внесені до козелецької актової книги, яскраво відображають різновимірне повсякдення козацької старшини. 7 липня 1699 р. на ратуші козелецькій перед полковим київським урядом «точилася» справа, у якій сотник Лук'ян Іванович Бутко звинувачувався в організації крадіжок і зберіганні крадених речей у попаді та інших людей⁴. На уряді засідали суддя полку Київського Ілля Жила, осавул полковий київський Роман Чернятовський, сотник острицький Василь Губа, сотник наказний козелецький Василь Жила, отаман городовий козелецький Остап Довгий, війт козелецький Петро Яцкевич, значне товариство сотні козелецької Феодосій Миколайович, Михайло Голод, Михайло Шум та інше товариство, а також бурмістри, райці, лавники. Це варіант розширеної судової колегії, що свідчить про певну резонансність справи.

Подія, котра привела до судового розгляду, сталася п'ять років тому. Тоді, як стверджував сотник, його невинно потурбували й зневажили. Лише в 1699 р. сотник виставив свідка, що нібито доводив його невинуватість. Ішлося про те, що «нецнота» Марушка Решотковна зі своїм чоловіком п'ять років тому вкрала пояс срібний та інші речі в попаді Семіонихи Накарашні та плахту з іншими речами в Богдановій Каплихи. При допиті на уряді Решотковна заявила, що віддавала вкрадене пану Лук'яну Івановичу. Тоді через це звинувачення Л. Бутко мав «трудності й зневаги».

Лише через роки звинувачений отримав шанс виправдатися. Із донесення отамана луговського Івана Кота сотник дізнався, що житель луговський Кузьма продавав срібний пояс, подібний до викраденого, і плахту⁵. Кузьму привезли до Козельця й на уряді запитали,

---

⁴ Księga rządowa kozacka miasta Kosielca w gub. Czernikowskiej w. XVII–XVIII, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział mikrofilmów, Kraków PAN 280, mf. 9105, k. 145–146.

⁵ Idem, k. 145 v.

де взяв срібний пояс і плахту синю шовкову, продані ним попаді Олбінській. Свідок розповів історію, яка трапилася з ним чотири чи п'ять років тому, коли приїхав із Лугу й став на Слободці у дворі пана Лук'яна Бутка годувати сіном волів. Під кулем соломи, нібито, знайшов кайстру, у якій лежали пояс, синя шовкова плахта, синя запаска, дві намітки. Плахту Кузьма продав попаді Олбінській за мірочку жита й копу грошей. А пояс срібний і запаску в нього викрали пасинок із Захарченком. Плахту принесли на уряд, і власниця пані Богданова Каплиха її впізнала. Розглянувши справу, уряд дійшов висновку, що пан Л. Бутко постраждав невинно, так як був непричетний до крадіжки й зберігання крадених речей. Кузьму за злочин покарано вигнанням, а пана Л. Бутка окремим декретом «<...> при вшелякой прежней чести заховуем <...>» і всім, старшині й товариству, самому Л. Бутку, дружині з нащадками заборонено згадувати той випадок. Отже, сотника виправдали й постановили до справи більше не повертатися під закладом на полковника в 200 талярів і на уряд міський 100 талярів⁶.

Імовірно, саме так все й відбувалося в подіях п'ятирічної давнини, хоча вірогідним є й те, що Л. Бутко нарешті знайшов спосіб оббілитися в очах сотничан за давню справу. Матеріали справи дають можливість збагнути, наскільки важливою була незаплямована репутація в тодішньому суспільстві. Проте репутація справжня, а не штучно створена. Про непростий характер сотника і його схильність до порушення традицій і законів свідчить наступна справа, внесена до тієї ж міської актової книги Козельця.

У березні 1700 р. уже колишній сотник козелецький Л. Бутко звинувачувався Яцьком Янченком у відібранні батьківського хутора через борг у 8 коп.⁷ Справа розглядалася «в домі судовому козелецькому», згадка про який є доволі унікальною. Більшість тодішніх судових справ розглядалася на магістраті або в домі полковника чи сотника. Уряд був доволі представницьким: суддя полку київського Ілля Жила, осавул полковий київський Роман Чернятовський, сотник козелецький Петро Борсук, отаман городовий Михайло Голод, вїт козелецький Петро Яцкевич, чимало товариства та міщан. Колишній сотник за незначний борг у 8 кіп відібрав спадковий батьківський хутір у козака с. Лугового Я. Янченка. Утім, основна причина такого представницького уряду в іншому. У ході розгляду з'ясувалося, що сотник зі своїми челядниками й посполитими відібрав сіно, належне полковнику з хутора Янченка. Позивач виставив свідками сусідів самого Бутка, двох братів Семена й Стефана Титенків, які показали, що перевезли дві скирти панського сіна, одна з яких стояла над Десною, і потравили Бутковим товаром⁸.

---

⁶ Księga rządowa kozacka miasta Kosielca w gub. Czernikowskiej w. XVII-XVIII, BN w Warszawie, Dział mikrofilmów, Kraków PAN 280, mf. 9105, k. 146

⁷ Idem, k. 147v. – 148 v.

⁸ Idem, k. 148

Лук'ян Бутко не знайшов нічого кращого, як виправдовуватися наказом полковника взяти те сіно (нібито переданого через слугу Микиту). Уточнив, що стіг стояв не над Десною, а над Раскою, і був він всього возів на п'ять. Полковник наразі засвідчив, що наказу такого не давав. Уряд визнав Л. Бутка винним. А полковник нагадав «<...> його такі ж подробиці злые і недобрыє давние <...>»: Матвію Кривецькому за покрадені сорочки кілька десятків золотих платив⁹. Наказано урядникам судити Л. Бутка згідно з артикулами правними та Литовськими статутами й донести до підсудного, якого він заслуговує покарання. Закладний лист Я. Янченка на батьківський хутір урядом визнано недійсним, так як документ підроблено писарем за наказом тодішнього сотника Л. Бутка. Однак за наказом того ж полковника (!) суд зважив на військові заслуги звинуваченого, і він обійшовся лише штрафом у 50 талярів. Про незвичну легкість покарання свідчить реакція колишнього сотника: «<...> з великим подякованием и плачем <...> положил 50 таляров вины до шкатулы панской <...>»¹⁰.

Отже, із судової справи дізнаємося про тривалу військову службу та інші заслуги колишнього сотника, що й порятувало від сурової кари. Що відомо про походження й про попередню службу Л. Бутка? Знаємо, що був засланий, разом з іншим товариством, Василем Жиленком і Григорієм Куклою, від полковника київського на козелецький уряд як свідок при продажу двору в Козельці в 1688 р.¹¹. Сам факт висилання від полковника товариства для засвідчення продажу двору Параскою Іванихою Долихою з синами Процьком і Василем за якихось 50 золотих пану Василю Довгалю викликає чимало запитань. Однак нашої справи це не стосується. У березні 1690 р. Лук'ян Бутко фіксується як сотник морівський. Він виступив свідком при продажу хутора Селище біля р. Остер і пристані Семеном Шапом, товаришем сотні Козелецької Яськові Юрковичу за 70 золотих¹².

Наступна згадка про службу нашого фігуранта датується вже 1693 р. У листопаді 1693 р., будучи отаманом городовим козелецьким, Л. Бутко засвідчив купівлю млина на бобровицькій греблі паном Андрієм Мокієвським¹³. У жовтні 1699 р. Лук'ян Бутко ще сотник козелецький, а в березні 1700 – уже колишній сотник¹⁴. Очевидно, що кар'єра Бутка пов'язана з Київським полком, тому його предків варто шукати в Козельці або сусідніх сотнях. В Острі сотниками були: Бут (Бутко) Ларко, сотник остерський (1648), козак сотні Остерської Переяславського полку (1649) та Бутко Іван Ларкович, сотник остерський (11.1660), звільнений у Москві в травні 1669 р. завдяки посольству І. Самойловича¹⁵. Дуже

⁹ Księga rządowa kozacka miasta Kosielca w gub. Czernikowskiej w. XVII–XVIII, BN w Warszawie, Dział mikrofilmów, Kraków PAN 280, mf. 9105, k.148 v.

¹⁰ Idem, k. 148 v.

¹¹ Idem, k. 74 v.

¹² Idem, k. 93

¹³ Idem, k. 111 v.

¹⁴ Idem, k. 133, 147

¹⁵ В. Кривошея, *Козацька старшина Гетьманщини: енциклопедія*, Київ, СтилоС, 2010, с. 236, 238.

вірогідно, що це дід і батько сотника козелецького Лук'яна Івановича Бутка. Давне старшинське, а, ймовірно, і шляхетське коріння, також значною мірою впливали на присуд полковника.

Розглянуті справи містять чимало інформації про повсякденне життя козацького сотника: Л. Бутко володів селом Лугове Козелецької сотні, у якому мав житловий двір, де мешкали його челядники, і якоюсь кількістю посполитих; володів великою рогатою худобою, причому за короткий період згодували дві великі скирти сіна, то мало бути значне поголів'я; порушував закон, змушуючи підлеглих підробляти документи на володіння нерухомістю, уводив в оману підлеглих неіснуючими наказами полковника, не гребував крадіжкою чужого одягу й речей. Із такими фактами справа Марушки Решутковни постає в іншому світлі. Майже не залишається сумнівів у причетності Бутка до крадіжок, і його моральне обличчя вельми непривабливе. Проте його кожного разу виправдовували, покликаючись на військові заслуги звинуваченого.

Високий соціальний статус козацької старшини в традиційному українському суспільстві кінця XVII – початку XVIII ст. не викликав сумніву в співгромадян. Документи свідчать про шанобливе ставлення, адже дієвим тут був фактор їхньої належності до військового співтовариства (Війська Запорозького), точніше – до його верхівки. В очах співвітчизників козаки заслужили право на владу тривалою кривавою службою за загальне благо. Саме тому головною функцією козацтва, а особливо старшини, у документах до середини XVIII ст. завжди вказувалася військова служба. Претендуючи на уряд (або чин) в козацькій ієрархії, бажаючи отримати землю або іншу винагороду, товариш, насамперед, покликався на військові заслуги, особливо на участь у походах. А так як протягом XVII–XVIII ст. точилися постійні війни, козацька старшина сприймалася суспільством як керівна частина військового стану, і її право на владу ніким не оскаржувалося.

Ситуація з урядником Лубенського полку Л. Кичкаровським, відома завдяки пирятинській актовій книзі, типова й нетипова одночасно. Не він один порушував суспільну мораль перелюбом, то чому судова справа порушена саме проти цього сотника? Кичкаровський Леонтій Іванович був сином сотника наказного коропського. Леонтій – писар пирятинський (01.1687); сотник пирятинський (12.1686, 23.01.–01.04.1688); писар полковий (10.1688–1694, 1697); городничий (10.1699–04.1700); полковник наказний лубенський (08.1700); отаман городовий пирятинський (01.1701; 08.1701–1705); суддя полковий лубенський (10.1712); у товаристві на уряді сотенному пирятинському (11.1683; 07.1684), товариш сотні Пирятинської (07.1685, 04.1686), мельник; значний товариш сотні Пирятинської (09.1698, 04–08.1699), значний товариш військовий (1709, 1710)¹⁶. У 1690 р. отримав гетьманський лист, підтверджений царською грамотою 11 серпня цього ж року на

¹⁶ І.І. Кривошея, *Неурядова старшина Української козацької держави (XVII–XVIII ст.): довідник*, Видавець Пшонківський О. В., 2016, Т. 2., с. 112.

володіння с. Луговиками й трьома млинами: на р. Удай, під Пирятином і в с. Гурбинцях. Отримав універсал полковника Савича на с. Мокієвку. 15.01.1710 р. отримав універсал І. Скоропадського на Мокієвку, хутір і млини¹⁷.

У лютому 1702 р. на уряді пирятинському при полковій старшині (полкові лубенські писар Максим Троцький, осавул Григорій Таволга, хорунжий Федір Ярмоленко, сотник Семен Вакуленко, війт Василь Орадиненко, бурмістри Марко Степаненко, Ярема Олексієнко) та численному значному товаристві військовому (Улас Семашко, Іван Бородавка, Павло Бусло, Хвесько Ничипоренко, Гаврило Ланчинський) розглядалася справа про перелюб Л. Кичкаровського з наймичкою зі свого двору й «прижиття» з нею дитини¹⁸.

Химка, Янголова сестра, розповіла, що найнялася до двору в 1700 р., і вже через чотири тижні господар її вперше звалтував. Потім їх зв'язок став постійним («<...> бо уже я ему допустилася як жона мужеві <...>»)¹⁹, аж поки не з'ясувалося, що дівчина завагітніла. Справа заслуховувалася протягом місяця, були опитані свідки, які повідомили про спробу Л. Кичкаровського спровадити Химку в інше село та його зловживання владою. У кінці березня 1702 р. заслухано самого звинуваченого, який усе заперечив. Остаточне рішення в справі до книг не потрапило. Проте, зважаючи на всі наступні актові документи, зрозуміло, що урядника було виправдано.

Чому Л. Кичкаровський взагалі потрапив під удар Феміди, хоч і був виправданий? Частково це прояснює низка справ попереднього періоду, уписаних до цієї ж актової книги. Варто зауважити, що самі по собі справи про підтоплення млинів на Удаї в 1697 р. містять цікаві деталі повсякдення тієї доби (як облаштовувалися млини, процедура спірного засвідчення запрошеними фахівцями-мельниками та інше).

У жовтні 1697 р. велося слідство в справі про підтоплення млинів на р. Удай. Позивачем був Улас Семашко, а відповідачем лубенський полковник Леонтій Свічка²⁰. У ході дізнання були опитані новогребельські мельники Самійло Ващенко й Іван Сащенко щодо суперечки між позивачем і відповідачем. Розшук у с. Нова Гребля здійснював Дем'ян Малафєєнко. Він з'ясував, що будівництво нових млинових скринь стурбувало власників старих млинів, розташованих вище по течії річки. Тоді у 1693 р. (або у 1691) при огляді скринь між полковником і Семашком було досягнуто угоди, що скрині заважати не будуть, якщо власник їх не буде піднімати. Зарука в справі – 100 талярів.

У 1697 р. колишній полковий хорунжий У. Семашко та колишній полковий писар Л. Кичкаровський подали позов проти полковника Л. Свічки через завдану ним шкоду. Розслідування проводив старший канцелярист Василь Чуйкевич, і 29 жовтня 1697 р. рішення

---

¹⁷ В. Кривошея, *Козацька старшина ...*, с. 402.

¹⁸ *Книги третие меские Ператинские*, «Стороженки. Фамільний архив». Том. VI. К., 1908, с. 194–198.

¹⁹ *Книги третие меские...с.* 195

²⁰ *Книги третие меские...с.* 471

було вписане до міської актові книги²¹. Слідство проводили сотник пирятинський Семен Вакуленко, отаман городовий Тимофій Куриленко, війт Терешко Мостовий Олещенко та сотник чорнуський Лаврін Ігнатенко.

З'ясувалося, що заміри полковницьких скринь на греблі в с. Велика Круча чотири (чи шість) роки тому проводили найняті мельники з Прилуцького полку й дійшли висновку, що млини не зашкодять млинам Семашка в с. Мала Круча. Хоча У. Семешко, ще будучи полковим осавулом, скаржився тодішньому полковнику Г. Гамалії на – тепер – небіжчика, тодішнього власника цієї греблі Семена Паца. Існувало зобов'язання Паца не піднімати бруси в млинах, загублене пізніше У. Семашком. У результаті порушення угоди сталося підтоплення, але слідство встановило, що причиною нібито слугують не полковницькі млини, а те, що р. Соболиця зупиняє протік р. Удаю. Доволі несподіваний висновок слідства. Виходить, полковницькі млини не можуть слугувати причиною підтоплення, бо стоять четвертий рік, а от р. Соболиця зупинила протік р. Удаю, ніби з'явилася тут вперше, уже після зведення млинів. Скарга на підтоплення лісу Семашка полковницьким ставком взагалі проігнорована такою фразою: чи ліс підтоплений – не знаємо, бо проїзду влітку туди немає. Нагадаємо, що рішення в справі прийняте в жовтні. Отже, полковник завжди правий.

Другий позивач у справі колишній полковий писар Л. Кичкаровський у супліці скаржився, що полковник забрав на його землях овес і сіно в с. Луговиках і заборонив селянам гатити греблю для позивача. Слідство з'ясувало, що полковник нібито таких наказів не давав. Але цього року з двору Л. Кичкаровського овес і сіно все ж забрали й віддали новому державці села, писареві полковому пану Максиму Троцькому за наказом останнього. Греблю ж не гатили, бо селяни були зайняті на осінніх польових роботах. А сам Л. Кичкаровський не віддав наказу гатити греблю, так як був у військовому поході. У результаті, полковника виправдали, а позивачам наказано перепросити Л. Свічку й заплатити всі правні витрати.

Наступного дня, 30 жовтня 1697 р., до міських книг було внесено зобов'язання військового товариша У. Семашка припинити суперечку з полковником Л. Свічкою через підтоплені млини²². Засвідчив зобов'язання згаданий пирятинський уряд, а також сотник лукомський Степан Никоненко, отаман городовий лукомський Грицько Гусинський, значний товариш сотні Лубенської Захар Салогуб та писар сотні Пирятинської Михайло Іванович Опришко. Семашко поклав вини на військову шкатулку 1000 золотих, а на уряд, перед яким справу поновив, – 100 талярів. Під такою ж виною полковник зобов'язався більше брусів не піднімати.

Очевидно, що причиною підтоплення були млини полковника Л. Свічки, а прийняття неправомірного рішення на його користь є яскравим свідченням домінування полковника в

---

²¹ Книги третие меские...с. 472.

²² Книги третие меские...с. 473–474.

тогочасному суспільстві, переваги права сильного над законом і традицією, що характеризує тодішнє повсякдення козацької старшини. Як писав у зобов'язанні сам У. Семашко: «<...> За порадою людей і своєю простотою двічі суплікував до гетьмана <...>»²³. Тобто позивач вірив у справедливе вирішення доволі очевидної справи й тепер усвідомив марність своїх сподівань. Варто звернути увагу на особисті стосунки полковника з позивачами. За статусом у полку обидва майже не поступалися Л. Свічці. Після того, як останній став полковником, ще деякий час, до 1694 р., займали полкові уряди. Потім відбулися невідомі нам події, що змінили їхні взаємини, а матеріальні суперечки лише їх погіршили. Колишні урядники отримали вирок не на свою користь і надалі спостерігаємо очевидне пониження соціального статусу обох у полковій спільноті.

Утім, незважаючи на це, неприглядна для Л. Кичкаровського справа 1702 р. усе ж вирішена на його користь. Старшина залишився впливовим членом тодішнього суспільства після доволі складного для нього суду. Про це свідчить вереснева справа 1703 р. про розмежування степу між селами Прилуцького та Лубенського полків, здійснене за наказом гетьмана І. Мазепи²⁴. Мова йде про розмежування займищ поблизу сіл Білошапки й Вечурки (Прилуцький полк) та сіл Малютинці й Смотрики (Пирятинська сотня Лубенського полку). Від гетьмана на розмежування був висланий батуринський сотник Дмитро Нестеренко. Комісію склали з боку Прилуцького полку суддя Іван Ніс, писар Іван Васильович, осавул Семен Портянка, а також «старинци» Улас Хомич, Кузьма Трикиз білошапські та Яків Влезько й Сидір Хвесьченко вечурські. Лубенський полк представляли писар Максим Троцький, осавул Григорій Таволга та уряд пирятинський: сотник Семен Вакулєнко, отаман городовий Леонтій Кичкаровський і полчани лубенські з сотні Пирятинської «старовинні люди» отаман грабаровський Левко Черкашенко, житель давидовський Степан Заїка, житель с. Харкувець Матвій Молибога, житель с. Малютинці Федір Баглай, житель с. Митченки Яким Сорока²⁵.

Села належали до маєтності прилуцького полковника Дмитра Горленка. Каменем спотикання став новий хутір Леонтія Кичкаровського. Опитування старих козаків показало, що в степу розмежувальних знаків ніколи не було ні за лядської держави, ні за козацької, і косив кожен там, де хотів. Л. Кичкаровський над Переводом зайняв хутір, купивши в когось землю. Суперечка виникла через побоювання мешканців с. Вечурки, що від нового хутора буде шкода.

У справі було проведено попереднє розслідування, яке визнало неправомірність зайняття земель Л. Кичкаровським. Проблема полягала в тому, що отаман із Лубенського полку створював перепони в господарюванні козакам полку Прилуцького. Отаман подав

---

²³ *Книги третие меские...* с. 474

²⁴ *Книги третие меские...* с. 217–222.

²⁵ *Книги третие меские...* с. 217

апеляцію до суду військового генерального. Слідство показало цікавий рух земель на місці теперішнього хутора отамана, важливий, насамперед, для вивчення генеалогії місцевого населення. Сидір Хвесченко розповів, що в куті, замешканому Л. Кичкаровським, колись («за лядської держави») ріс гай. Земля належала пану Лапинському, який жив у Вечурках і був державцею Білошапським правом від князя Вишневецького. Якийсь пан Сверщовський, розгнівавшись на Лапинського, у суперечці наказав вирубати той кут гаю. Вирубку в Сверщовського купила мешканка села Вечурки Хвесиха. Спадок вона розділила між синами Федором і Гаврилом. Свідок Сидір був сином Федора, і йому після батька дісталася частина землі цього кута, а інша частина – сину Гаврила Хвеську, жителю грабаровському, і його сестрі. Саме сестра продала свою частину кута Л. Кичкаровському навесні 1703 р.²⁶

Генеральний військовий суд наказав полковникам Д. Горленку та Д. Зеленському провести справедливе розмежування, врахувавши інтереси пирятинського городского отамана Л. Кичкаровського. Таким чином, у великому степу розмежування проводилося двічі (першого разу розмежування провів батуринський сотник – насипано 13 копців, а другого разу – полковники й полкова старшина двох сусідніх полків перенесли 5 копців на користь пирятинців). Поновлення суперечки каралося зарукою до скарбу військового в тисячу золотих. Леонтій Кичкаровський відстояв своє право на куплені ґрунти, проте йому заборонили влітку в хуторі тримати бидло й чинити шкоди жителям. Отаман мав право вирощувати влітку лише птахів, а взимку ще й велику рогату худобу²⁷.

Отже, після суперечок із полковником, скандальної справи з перелюбом й усіх зловживань Леонтій Іванович Кичкаровський не лише виправданий, а й займав впливовий уряд городского отамана пирятинського та виграв суд у вищій апеляційній інстанції, а в 1712 р. знову зайняв уряд полкового судді.

Повсякденність базується на повторюваності. Типове є предметом дослідження в повсякденному. Історії сотника Київського полку Л. Бутка й сотника Лубенського полку Л. Кичкаровського, з їх не зовсім чесним придбанням володінь, зловживанням владою, поборами, зґвалтуваннями: типові чи незвичайні? Чому їх вчинки стали предметом судового розгляду й потрапили в актові книги? Імовірно, повсякденність з її типовістю була порушена. Зловживання сотником щодо підлеглих було нормою, тлом відносин українського суспільства на межі XVII–XVIII ст. А от зазіхання козелецького сотника Л. Бутка на власність, а пирятинського Л. Кичкаровського – на авторитет полковника вибивається з буденного/типового, виводить ситуацію за межі норми. Тому одразу фіксується судовим розглядом та записом до актових книг, і засуджується товариством як девіантна поведінка. Проте, колишні сотники все ж належали до старшинської корпорації, мали військові заслуги, «сплатили податок кров'ю», що з точки зору козацького загалу дозволяло їх виправдати і

²⁶ *Книги третие меские...с. 219.*

²⁷ *Книги третие меские...с. 219–222.*

помилувати. А колишній сотник пирятинський і суддя полковий лубенський Л. Кичкаровський мав надійну підтримку збоку старшинського товариства на суді, незважаючи на всі його майнові суперечки з полковником через млини чи хутори²⁸.

Отже, військова козацько-старшинська корпорація консолідовано захищала своїх членів, незважаючи на порушення ними закону. Заслуженість старшини, сплата ними «податку кров'ю» сформувала в тодішньому суспільстві уявлення про їхній високий соціальний статус, яким на межі XVII – XVIII ст. старшина почала зловживати, порушуючи закон і традиції, вносячи в повсякдення нові риси.

Бібліографія

1. Księga rządowa kozacka miasta Kosielca w gub. Czernikowskiej w. XVII-XVIII, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział mikrofilmów, Kragów PAN 280, mf. 9105, 187 k.
2. *Книги третие меские Ператинские*, «Стороженки. Фамільний архив». Том. VI. К., 1908, 499 с.
3. Н. Пушкарьова, «*История повседневности*» как направление исторических исследований [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.perspektivy.info/book/istorija_povsednevnosti.
4. Ф. Бродель, *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII ст. Т.І. Структури повсякденності: можливе і неможливе*, Київ 1995, 543 с.
5. О.І. Левицький, *По судах Гетьманщини: Нариси народного життя Гетьманщини другої половини XVII ст.*, Київ 1930.
6. Л. Буряк, *Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу*, «Соціум. Альманах соціальної історії», Вип. 2, 2003, с. 197–206.
7. О.Дзюба, *Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини)*, Київ 2012, 347 с.
8. О.А. Удод, *Історія повсякденності: проблеми методології та джерелознавства*, «Історія в школах України», К., 2005, № 4, с. 40–45.
9. К. Діса, *Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII–XVIII століть*, Київ 2008, 302 с.
10. В. Горобець, *Влада та соціум Гетьманату: дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України: монографія*, Київ, Інститут історії України, 2009, 271 с.
11. О. Коляструк, *Апология історії повсякденності*, «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського», 2010, Вип. 17, с. 46–55.
12. І.Сердюк, *Повторні шлюби в Гетьманщині у другій половині XVIII ст. (за даними метричної книги Христорождественської церкви містечка Яреськи Миргородського полку)*, «Краєзнавство», № 3, 2010, с. 48–55;
13. В. Кривошея, *Козацька старшина Гетьманщини: енциклопедія*, Київ, СтилоС, 2010, 792 с.
14. І. Сердюк, *Полкових городів обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.*, Полтава 2011, 304 с.
15. М.Яременко, *Насолоди освічених в Україні XVIII століття (про культуру вживання церковною елітою чаю, кави та вина)*, «Київська академія», 2012, Вип. 10, с. 117 – 184.
16. І. Ворончук, *Актові книги гродських і земських судів як джерело до історії*

²⁸ *Книги третие меские Ператинские ...* с. 217–222, 471.

українського повсякдення ранньомодерної доби, Українське повсякдення ранньомодерної доби, Збірник документів, випуск I. Волинь XVI ст., Київ 2014, с. 6–74.

17. І.І. Кривошея, *Неурядова старшина Української козацької держави (XVII–XVIII ст.): довідник*, Видавець Пшонківський О. В., 2016, Т. 2., 730 с.
18. Ю. Волошин, *Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст.*, Київ 2016, 356 с.
19. Т. Таїрова-Яковлева, *Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини*, Київ 2017, 182 с.

Krywoszeja Irina. *Życie codzienne starszyny kozackiej na przełomie XVII i XVIII wieku: historia dwóch setników*

Publikacja przedstawia codzienność starszyny kozackiej na przykładzie życia dwóch setników. Analizując świadectwa pochodzące z różnych ksiąg aktowych ukazano przejawy codzienności ukraińskiej starszyny z drugiej połowy XVII i na początku XVIII w. Okazało się, że aktowe księgi miejskie stanowią cenne i wiarygodne źródło badań nad historią życia codziennego. W artykule podjęto próbę rekonstrukcji różnych aspektów życia starszyny kozackiej, jej koncepcji świata i stosunku do wydarzeń i zjawisk zachodzących w tamtych czasach.

Słowa kluczowe: starszyna kozacka, sotnik, życie codzienne, Hetmańszczyzna.

Summary

Kryvosheya Iryna. *Everyday Life of Cossack Starshyna at the Turn of the 17th-18th Centuries: the Story of Two Sotnyks.*

The publication presents the history of everyday life of Cossack starshyna (senior officers) on examples from the life of two Cossack sotnyks (officers). Some manifestations of the routine of Ukrainian starshyna of the second half of the 17th and early 18th centuries are shown on concrete testimonies from various civil record books (aktovi knygy). It has been found out that the civil record books are a valuable and rather reliable source of research on the history of everyday life. The author made an attempt to reconstruct the various aspects of the life of the Cossack starshyna, their conception of the world, and the attitude to contemporary phenomena and events.

Key words: Cossack starshyna, sotnyk, everyday life, Cossack Hetmanate.